

ERKIN A'ZAM NASRIDA SAMIMIYAT VA MA'NAVIY LOQAYDLIK TO'QNASHUVI

Avrilloyeva Aziza Abbos qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Anotatsiya.

Ushbu maqolada taniqli o'zbek yozuvchisi Erkin A'zamning „Anoyining jaydari olmasi“ hikoyasidagi ma'naviy-axloqiy muammolar tadqiq etiladi. Asardagi bosh qahramon Ramazon xarakteri orqali qishloqona samimiyat, beg'uborlik va „anoyilik“ tushunchalarining ijobiy mohiyati ochib beriladi. Shuningdek, shaharlashgan ziyoli qahramon (shoir) timsolida zamonaviy jamiyatga kirib kelayotgan ma'naviy loqaydlik va xudbinlik illatlari tahlil qilinadi. Hikoyadagi „jaydari olma“ va „Chantrimore“ kabi yetakchi badiiy ramzlarning g'oyaviy-estetik funksiyalari yoritiladi.

Аннотация:

В данной статье исследуются духовно-нравственные проблемы в рассказе известного узбекского писателя Эркина Азама «Простое яблоко простака» («Anoyining jaydari olmasi»). Через характер главного героя Рамазона раскрывается позитивная суть понятий деревенской искренности, чистоты и «наивности». Также на примере образа урбанизированного интеллектуала (поэта) анализируются пороки духовного равнодушия и эгоизма, проникающие в современное общество. Освещаются идейно-эстетические функции таких ведущих художественных символов рассказа, как «местное (простое) яблоко» и «Шантримор».

Abstract:

This article examines the spiritual and moral issues in the short story "The Simpleton's Local Apple" ("Anoyining jaydari olmasi") by the prominent Uzbek writer Erkin A'zam. Through the character of the protagonist, Ramazon, the positive essence of rural sincerity, innocence, and "naivety" is revealed. Additionally, the vices of moral indifference and

selfishness emerging in modern society are analyzed through the image of the urbanized intellectual (the poet). The ideological and aesthetic functions of the story's core artistic symbols, such as the "local apple" and "Chantrimore," are also highlighted.

Kalit soʻzlar: samimiyat, begʻuborlik, insoniylik, „Chantrimore“, “Kalamakatore”, yaxshilik, vadaga sodiqlik, ezgulik

Xalqimizning feʼl-atvorini, uning oʻziga xos tabiati va ichki ziddiyatlarini Erkin Aʼzamschalik sinchkovlik va yengil, ammo achchiq kinoya bilan tasvirlagan adiblar oʻzbek nasrida barmoq bilan sanarli. Yozuvchi ijodining bosh xususiyati – u oʻquvchini quruq nasihatbozlik bilan tarbiyalamaydi, balki hayotning oʻzini bor boʻy-basti, gohida xunuk, gohida esa kulgili manzaralari bilan koʻzguda koʻrsatgandek namoyon etadi.

Adibning “Anoyining jaydari olmasi” hikoyasi ana shunday yuksak mahorat mahsulidir. Bu asar shunchaki bir qishloqlik yigitning shahar sarguzashtlari haqidagi bayon emas, balki insoniylik, yoʻqolib borayotgan samimiyat va jamiyatdagi maʼnaviy-axloqiy evrilishlar haqidagi jiddiy falsafiy xulosadir. Mashhur adabiyotshunos Umarali Normatov taʼkidlaganidek, “Erkin Aʼzam nasri oʻzbekning oʻziga xos xarakter qirralarini kashf etishga yoʻnaltirilganligi bilan ajralib turadi” [2, 112].

Hikoyaning syujet chizigʻi sodda qishloqda yashovchi Ramazonning ikki tarafiga Barnaul deb yozilgan pachoq chamadoni bn begʻam ovozda “Chantrimore” deb hayqirishi va “Kalamakatore” deb aytish xayolizga kelishi bilan boshlanadi. Barnaul deb yozilgan chamadoning ichida bir yogʻi qirmizi, bir yogʻi xol-xol, bandining tubi qizil qumga toʻlgan olmalar yaʼni jaydari olmalarni joʻrasinikiga olib keladi.

XX asrning ikkinchi yarmi oʻzbek nasrida inson ichki dunyosini, uning jamiyat qoliplari va shahar sivilizatsiyasi taʼsirida oʻzgarib borishini tasvirlash yetakchi tamoyillardan biriga aylandi. Ushbu davr adabiyotida oʻziga xos uslubi va falsafiy-psixologik qarashlari bilan ajralib turadigan ijodkor Erkin Aʼzamdur. Yozuvchining 1981-yilda yozilgan „Anoyining jaydari olmasi“ hikoyasi insoniylik, begʻarazlik va zamonaviy jamiyatdagi maʼnaviy loqaydlik oʻrtasidagi ziddiyatlarni ochib berishda muhim ahamiyat

kasb etadi [1]. Asar sirtidan sodda syujet chizig'iga ega bo'lsa-da, zaminida chuqur ijtimoiy-falsafiy yukni tashiydi. Ramazon obrazi va „anoyilik“ konsepsiyasi Hikoyaning bosh qahramoni Ramazon — Boysunning kengliklarida ulg'aygan, tabiati soxtalikdan yiroq, sodda va tanti yigit. Muallif uni shahar muhitiga, uning yozilmagan „madaniy“ qoidalariga sig'maydigan personaj sifatida gavdalantiradi. Uning nutqi va xatti-harakatlari shaharlashgan ziyolilar nazarida kulgili va beo'xshov: u tramvayni „uch tiyinlik“, taksini „pulyutar“, restoranni „registron“ deb ataydi.

Biroq syujet rivoji davomida Ramazonning atrofidagilar tomonidan „anoyi“, „g'alcha“ yoki „ahmoq“ deb baholanishi aslida uning qalb pokligi va yuksak insoniyligidan dalolat ekani ma'lum bo'ladi. Poezdga muttaham chayqovchining „Yettita qizim bor, uchtasi bo'y yetgan, o'zim kasalman“ deb yig'lagan yolg'oniga ishonib, u bergan so'zidan qaytmaydi va begonaning jinoyatini o'z bo'yniga oladi. Sud jarayonida ham o'zini oqlash o'rniga, merovlik qilib, sudya ayolga „opajon, bir marta kechiring“ deb o'tiradi [2]. Ramazon uchun huquqiy me'yorlardan ko'ra insoniy hamdardlik va va'daga sodiqlik muhimroqdir. U bozorda olma sotganda ham xesh-tabor, tanish-bilish deb mevalarni tekin ulashib yuboradi. Ramazon obrazi — bu hisob-kitobsiz va beg'araz yaxshilikning tirik timsolidir.

Ma'naviy loqaydlikning shakllanishi hikoya tilidan so'zlayotgan qahramon (shoir) tartibli, aqlli, jamiyatda o'z nufuziga ega ziyoli shaxs. Dastlab u Ramazonning ko'chada shovqin solishidan, odamlar bilan tezda apoq-chapoq bo'lib ketishidan uyaladi, atrofdagilardan iymonadi. Tergovchining oldida esa o'z tinchligini o'ylab, qo'rquv va g'urur sababli „U og'aynim emas, shunchaki hamqishloq“ deb yaqin do'stidan tonadi [3]. Biroq asar so'ngida aynan mana shu „aqlli“ hikoyachining ichki ma'naviy inqirozi fosh bo'ladi. Uning hayoti tinch, bir maromda, uyida telefoni bor, jamiyatda obro'si joyida. Ammo u tun yarmida qo'shnining bolasi qattiq yo'talganda, „E, qo'shnining bolasi-ku“ deb xotirjam uyquga keta oladigan, hamshaharining yaqini vafot etgani haqidagi g'amli xabarni erinib, vaqtida yetkazmaydigan loqayd odamga aylanib bo'lganini anglaydi. U Ramazon taklif qilganda „bir portret“ga tushmaganidan qattiq pushaymon chekadi.

Negaki, u surat bugungi sovuq, hisob-kitobli hayotida uning qanchalik o'zgarib ketganini eslatib, ogohlantirib turuvchi ma'naviy ko'zgu bo'lishi mumkin edi.

Jaydari olma va „Chantrimore“ badiiy ramzlarining g'oyaviy mohiyati Erkin A'zam hikoyada bir qator chuqur falsafiy ramzlardan mahorat bilan foydalangan. Jaydari olma ramzi asarda quyidagicha yoritib beriladi, Ramazon Boysundan Toshkentga har kelganida olib keladigan „bir yog'i qirmizi, bir yog'i xol-xol, bandining tubi qizil qumga to'lgan“ ko'rimsiz olmalar — inson qalbining buzilmagan tabiati va pokligi ramzidir. Ramazon sudyaga qarata: „Hozirgi olmalaringizning bari buzilib ketgan. Har baloni payvand qilaverib aynitib yuborishgan. Faqat bizlarda qolgan unaqasi“, deydi. Bu fikr aslida olmalarga emas, balki odamlarga nisbatan aytilgan. Shahar odamlari sirtidan chiroyli, ammo dorining ta'mi keladigan „payvand qilingan“ sun'iy mevalarga o'xshaydi. Ramazon esa tashqi ko'rinishi ko'rimsiz, ammo sershira, tabiati sof „jaydari olma“ning o'zginasidir.

„Chantrimore — Kalamakatore“ so'zlari hech bir tilda rasmiy ma'noga ega bo'lmagan bu g'alati so'zlar — qahramonlarning bolalik xotiralaridir. Urush asorati tufayli qulog'i og'ir bo'lib qolgan, farzandsiz Shodi garang bolalar uning yo'liga ataylab muz sepib yiqitganda ham, ularga po'pisa qilib, baribir hovlisidan olma olib chiqib ulashardi. Bu so'zlar — dunyoning barcha adolatsizliklari va og'riqlari evaziga faqat yaxshilik va muruvvat qaytarish formulasidir. Ramazon qamoqdan turib do'stiga yozgan maktublarida ham faqat shu so'zni takrorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Erkin A'zam „Anoyining jaydari olmasi“ hikoyasi orqali kitobxon qarshisiga jiddiy falsafiy savol qo'yadi: inson yoshi ulg'ayib, „madaniyatli“ va „aqlli“ bo'lgani sayin, uning qalbida asl fitrat, odamiylik yo'qolib bormayaptimi? Yozuvchi bizga mukammal va tartibli ko'ringan sivilizatsiyalashgan dunyoning aslida qanchalik xudbin va sovuq bo'lib borayotganini fosh etadi. Biz „anoyi“ deb ustidan kuladigan insonlar qalbida esa dunyoni ezgulikda ushlab turgan haqiqiy samimiyat yashashini isbotlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A'zam, Erkin. Anoyining jaydari olmasi // To'plam: Anoyining jaydari olmasi (Hikoyalar va qissalar). – Toshkent: Sharq, 2007.
2. Qo'shjonov, Matyoqub. Qalb pokligi qissasi // O'zbek adabiyoti tanqidchiligi masalalari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1986.
3. Sharafiddinov, Ozod. Go'zallik izlab... (Erkin A'zam nasri haqida o'ylar) // Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004.